

ברית-מילה

בפרשת 'נח' כורת הקב"ה ברית עם האנושות, הטבע והעולם, סמל הברית היא הקשת. בפרשת 'לך לך' נכרתת ברית עם אברהם ועם זרעו. סמל הברית הזאת, המילה, היא המצווה הקולקטיבית הראשונה המוטלת עלינו: "וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשַׁר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" (בראשית יז ב). ברית המילה היה אחד המוקדים במאבק עם האלילות בתקופה הרומאית. על כך נוכל לעמוד תוך עיון באגדה (מדרש תנחומא תזריע ה') שאת עיקרי דבריה אביא כאן: "מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו של בשר ודם!... אמר לו למה אתם מולין... הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות (=ככרות לחם או עוגות) א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם... אין אלו נאים יותר מן השבלים א"ל טורנוסרופוס אם הוא חפץ במילה למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו א"ל ר"ע ולמה שוררו (=טבורו) יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו..."

כדי להבין את מלוא משמעותו של דושיח זה, עלינו לשחזר את מה שניתן לכנות הרקע הרעיוני לעימות הזה שבין ירושלים לאתונה ורומי.

מצוות המאבק הנברוטי

העולם בו התקיים דו-שיח זה, הוא העולם האלילי, עולם המיתוס, בו שולטת ההאנשה: הטבע, העולם והאלים נתפסו כבעלי תכונות אנושיות. שתי מהפכות התרחשו בעולם זה שאפשרו כיוונים חדשים, והביאו אחרי תהליך רב-דורות לשינוי בתפיסת העולם, זוהי ה"דה-מיתולוגיזציה" של המחשבה. הכיוון הראשון הוא כיוון ההפשטה. זהו אחד המוקדים של המהפכה המקראית, הנאבקות נגד כל תיאור פלסטי של הקב"ה: "לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה (שמות כ, ד). א-להים, מלמדת אותנו היהדות, הוא מעבר למיניות, לגופניות, לכל צורה. בדומה לכך, נעוצה המהפכה המדעית במאמץ לבנות תיאוריה על העולם, שאיננה תופסת את ההוויה "בצלמנו כדמותנו". כך נבנות גישות ותיאוריות חדשות. אין אנו בטוחים שהתיאוריה החדשה נקייה מהחטא הקדמון: 'דיברה תיאוריה בלשון בני אדם', ואף על פי כן חייבים אנו להתקדם התקדמות מתמדת. וזאת הן במדע והן בדת. את הרעיון הזה, המשותף גם לראי"ה קוק ולמרטין בובר, ביטא רבי נחמן מברסלב, בקביעה שעלינו לעשות תשובה על התשובה, להתעלות כל פעם מעבר למדרגה אליה הגענו אתמול. אפילו באמונה, האמיתויות של האתמול יכולות להיות השגיאות של היום.

המהפכה המקראית השנייה היא "ביקורת" הטבע. בטבע שולטים חוקים אכזריים: הזאב טורף את הכבש, האריה את הגדי. אילו למדנו מהטבע, והרבה עשו זאת, היינו מקדשים את העובדה שבחברה האנושית יש עשירים ועניים, שבעים ורעבים, והחזקים טורפים את החלשים. זוהי אמנם המציאות, ולמרות זאת אסור לנו להסכים אתה. שמעתי

פעם שההבדל בין הפסיכוטי והנברוטי נעוץ בכך, שהפסיכוטי מאמין ש- $2+2=5$ בעוד שהנברוטי יודע ש- $2+2=4$, אבל זה מפריע לו. עלינו להיות נברוטיים, ולהביט על העולם מנקודת מבט שאיננה נכנעת לטבע.

הליסטים והריאליסטים

האגדה שהבאנו מעמתת שתי תפיסות מנוגדות. האחת, זו של טורנוסרופוס, מקדשת את הטבע, והופכת אותו לקנה המידה המוחלט. השנייה, זו של רבי עקיבא, מבקרת אותו. היום טוב ורע משמשים בקוסמוס בערבוביה. העימות הזו ממשיך להתקיים בצורות משתנות עד ימינו. בתחום החברתי, כך שומעים אנו, עלינו להיות ריאליסטים. פוליטיקה של סעד, אומרים, פוגעת בחוקי הכלכלה, או בשפה אחרת, במה שהאליים קבעו. הדרוויניזם החברתי טען שמן הראוי להעביר את מלחמת הקיום מהטבע לחברה. צעד אחד נוסף הביא אותנו לתהום הנאציזם.

ברית המילה לוקחת אותנו לתחום האישי והאינטימי. כאן אנו מתמודדים לא עם הטבע שמבחוץ, אלא עם טבע האנושי הפנימי. לרומאים נראתה המילה כהטבעת מום, בעוד שליהודים הייתה סמל של הניסיון לשנות את הטבע, לגאלו ולתקנו במלכות ש-די. לפי הרמח"ל רעיון הצמצום הקבלי מלמד אותנו שהקב"ה יכול היה לעשות את העולם מושלם יותר, אך באופן פרדוכסלי לא עשה זאת, כדי לאפשר לאדם בחירה חופשית אפילו לחטוא ולהרוס. או אז, מעשיו הטובים אינם פעולות רובוט, אלא מעשיו החופשיים של אדם אוטונומי. משל למה הדבר דומה? לאדם שנותן לילד ערכה לבנות מטוס, במקום מטוס עשוי. אודה ולא אבוש, שעשיתי זאת עם בני, ואף פעם לא הצלחנו. ולמרות זאת המשימה חשובה.

טבע ותרבות

המהר"ל הסביר שקיומנו האנושי בנוי משלוש קומות זו על גבי זו: טבע, שכל (או תבונה) ותורה. התרבות בנויה על התבונה וממילא על העימות עם הטבע האנושי. דומה תהיה עמדתו של זיגמונד פרויד, כמה מאות שנים מאוחר יותר. רבנו סעדיה גאון ביטא זאת בצורה חריפה. התבונה פירושה גינוי ה"דברים שטבעו [של אדם] מתאוה להן, כגון הזנות והגנבה והעזות והנקמה... וכל הדומה לכך" (אמונות ודעות ט, א). בין תחומי הטבע, התחום המיני, האינטימי ביותר, הוא גם זירת ההתמודדות הקשה ביותר. ליצר הרע יש שופרות רבי עוצמה. רבים מנסים לשכנע אותנו, שמבחינה ביולוגית אין האדם מסוגל לחיות במסגרת המשפחה הקלאסית. לטענתם, האדם אינו אלא קוף ערום המתוכנת על ידי הגנים שלו.

זיגמונד פרויד סבר שהמאבק שבין התרבות והטבע האנושי היא עובדה מתמדת, ולמרות זאת עלינו להיות אנושיים. "תרבות" הייתה, היא גם היום, ותמיד תהיה "ללא נחת" לאדם. לעומת זאת האמין הראי"ה קוק שהתרבות יכולה לשנות את הטבע האנושי. ברית המילה היא פעולה מכרעת, מסתורית וסמלית בשינוי זה. בסופה של הצמיחה האנושית, חושב הראי"ה קוק יגיע האדם ל"נחת". או אז יבין הוא, שבמעמקי נפשו הוא מתחבר אל דרישות התרבות. הראי"ה הביא דוגמה שיכולה להראות בנלית: הקניבליזם. את היצר הזה, חשב, הצליחה התרבות לשרש מן האדם. כך גם יצליח חינוך הדורות לשנות את הטבע האנושי.

ההיסטוריה מנעה מהראי"ה לראות איך שדורותינו הניאו-אליליים מנסים להרוס את בנייני התרבות. אצמד לדוגמה הבנלית שהבאתי לעיל, ושיכולה להעיד על הידרדרותה של התרבות. תעשיית הסרטים לא יכלה להסתפק שוב בפיתויים המשומשים שהאינפלציה האמנותית ביטלה את ערכן. חייבת הייתה לחפש עבירות חדשות כדי לרגש בהם את הצופים. אנשי התרבות שתקו ככבשים, ומנבכי העבר הובא למסכי הקולנוע שוב הקניבליזם. שוב, זאת דוגמה בנלית, אולם היא מעידה על תופעה רצינית הרבה יותר, על הניסיון לעשות רווחים ממרד הטבע כנגד התרבות, ומהפכת הפראות כנגד הציביליזציה.

הייתכן פיוס?

את רחשי לבו בסוגיה זאת ביטא הראי"ה קוק באחד משיריו: "לְחַשֵּׁי הַהֶוְיָה". הוא מתאר בשיר זה את היחס שבין התרבות והטבע כיחס ארוטי שבין שני אוהבים. ההויה פונה אל האדם: "חיים לי יש, קח נא קח", אך היא מוסיפה תנאי. אם רגשות הטבע האנושי "זרם אש זרה בך יעוררו",
ואם לְבַתְּךָ עֲרָלָה
תלחש לי ההויה...
סוֹרָה מני סוֹרָה
הריני לְךָ אסוֹרָה.

הניתוק בין הטבע לתרבות מתואר כאן כימי נידה, העתידים לעבור. שלא כפרויד, מאמין הראי"ה שיש סיכוי לגאולה האישית, לפיוס שבין החובה והטבע, להרמוניה שבתוך האישיות שלנו. השגת הפיוס היא משימתה של התרבות. או אז:

"וההויה כְּלָה לוֹ תְדוֹבֵב
בְּחִירִי, הריני לְךָ מִתְּרָת.